

ционирования крупных метрополитарных образований и, прежде всего, в направлении усиления связи крупных городов с бизнесом.

1. *Pierscionek Z.* Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2003. – 506 s.

2. *Kucinski K.* Gospodarka globalna. – Poznań: Wyd. Kurpisz, 2002. – 271 s.

3. *Dąbrowski J. Wawrzyniak B.* Raport o zarządzaniu. Monitorowanie systemów zarządzania w warunkach transformacji // Raport o zarządzaniu. Polskie przedsiębiorstwa i menadżerowie wobec wyzwań XXI wieku. – Warszawa: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmianskiego, 1998. – S. 329-345.

4. *Kucinski K.* Op. cit.

5. *Ibidem.*

6. *The Economist* „Świat w liczbach”. – Warszawa: Wyd. Studio Emka, 2002. – 238 s.

7. *The Economist*... 2003. Op. cit.

8. *Mazurkiewicz A.* Konkurencyjność przedsiębiorstwa jako wynik interakcji indywidualnej przedsiębiorczości i terytorialnie uwarunkowanej polityki gospodarczej w ujęciu nowej ekonomii // Zeszyty Naukowe WSDG – 2001. – a 7. – S. 55-59.

9. *Kowalczewski W.* Rola przedsiębiorstw w rozwoju regionalnym // Zarządzanie przedsiębiorstwem w regionie. – Warszawa: Wyd. Akademickie „Dialog”, 2003. – S. 17-51.

10. *Klasik A.* Międzynarodowa konkurencyjność jako kryterium restrukturyzacji polskich regionów // Konkurencyjność miast i regionów a przedsiębiorczość. Przemiany strukturalne. – Katowice: Wyd. Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego, 2001. – S. 95-111.

11. *Markowski T.* Zarządzanie rozwojem miast. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1999. – 248 s.

12. *Obrepalski M.* Marketing przestrzeni miejskiej // *Ekonomika i zarządzanie miastem* / Pod. red. R. Broła. – Wrocław: Wyd. Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, 2001. – S. 226-235; ne. nręcl: Swianiewicz P., Dziemianowicz W. Atrakcyjność inwestycyjna miast 1998-1999. – Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 1999.

13. *The Economist*... 2003. Op. cit.

14. *Jałowiecki B., Szczepanski M. S.* Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. – Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, 2002. – 444 s.

15. *Jałowiecki B.* Metropolie. – Białystok: Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 1999. – 174 s.

Becomings and development the competitiveness of large cities, institutional mechanisms of its providing are in-process analyzed. The necessity of balanced interests of large cities is proved, business for steady state of development of metropolitan educations.

Слюсар Л.І.

ТИПОЛОГІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА СПЕЦИФІКОЮ ВІДТВОРЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ

На основі дослідження просторової специфіки процесів формування шлюбно-сімейної структури населення України запропонована демографічна типологія регіонів України у контексті трансформації шлюбно-сімейних відносин в умовах формування постіндустріального суспільства.

Ключові слова: шлюбно-сімейна структура, розлучуваність, усталені шлюби, демографічні зони, критерії типології регіонів.

I. Вступ. Сучасний процес відтворення шлюбно-сімейної структури населення європейських країн, до яких належить і Україна, характеризується цілим рядом складних, суперечливих, неоднозначних процесів. Зміни у матримоніальній та репродуктивній поведінці населення – зниження рівня шлюбності та відповідне збільшення кількості одиначів, широке розповсюдження нових форм

шлюбу, особливо cohabitation (юридично не оформлені шлюби), високий рівень розлучуваності, зниження рівня народжуваності нижче межі природного відтворення поколінь, поширеність позашлюбних народжень – свідчать про складні процеси трансформації інститутів шлюбні та сім'ї в умовах формування постіндустріального суспільства.

II. Постановка завдання. В цілому сприймаючи нові явища у шлюбно-сімейній сфері як постіндустріальну трансформацію, треба враховувати специфічність умов відтворення населення у країнах із «перехідною» економікою, до яких належить і Україна, де складні постіндустріальні зрушення накладаються на проблеми і протиріччя соціально-економічної трансформації. Демографічний розвиток у цих країнах набуває деформованого, кризового характеру, що не може не вплинути на процеси у шлюбно-сімейній сфері. Трансформація шлюбно-сімейної сфе-

ри в умовах демографічної кризи проходить більш складно і болісно, ніж у „демографічно благополучних” країнах, такі неодноразові демографічні явища, як нестабільність сім'ї і високий рівень розлучуваності, зростання кількості неповних сімей з дітьми набуває характеру гострих соціальних проблем, які в умовах кризового соціуму породжують такі небезпечні явища як соціальне сирітство, безпритульні діти. Саме тому зміни у процесах відтворення шлюбно-сімейної структури населення України потребують постійного моніторингу як у часовому так і у просторовому аспектах, детального вивчення і оцінки, необхідності віслідковування новітніх тенденцій та явищ у розвитку цієї сфери з метою націленості на визначення найбільш гострих проблем і їх вирішення.

III. Результати. Існує значний вплив національних, культурних та релігійних особливостей і традицій на процеси формування шлюбно-сімейної структури населення кожної країни, про що переконливо свідчать і статистичні дані [3], і дослідження вчених [4, р.53-84]. Україна є досить великою європейською державою, і процеси відтворення шлюбно-сімейної структури населення у різних її областях, у різних регіонах мають певні особливості. Аналіз регіональних особливостей структурних і динамічних характеристик шлюбно-сімейної сфери підводить нас до необхідності вирішення проблеми типології регіонів за просторовою специфікою процесів її відтворення.

Складність вирішення цієї проблеми полягає у різноплановості процесів, які характеризують шлюбно-сімейно сферу, і, відповідно, великій кількості показників, динаміка яких має різну інтенсивність і направленість, що ускладнює вибір критеріїв типології, визначення кількості демографічних зон (типів) та окреслення їх кордонів.

При відборі показників, яку слугували основними критеріями запропонованої типології регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення, ми виходили з принципів:

- 1) необхідності відслідковування новітніх тенденцій та явищ у розвитку цієї сфери;
- 2) націленості на визначення найбільш гострих проблем і їх вирішення;

3) величини розбіжності між областями, яка оцінювалась за допомогою квадратичного коефіцієнту варіації.

Виходячи з вищезгаданих принципів, як основні критерії ми використовували показники, одержані на основі матеріалів Першого всеукраїнського перепису населення 2001 р. і поточної статистичної звітності, а саме: розповсюдженість незареєстрованих шлюбів, спеціальні та загальні коефіцієнти розлучуваності, частка у загальній кількості домогосподарств тих їх типів, які представляють неповні сім'ї. Ці показники, на нашу думку, найбільш повно характеризують трансформаційні процеси у шлюбно-сімейній сфері й проблеми, які вони породжують, а також особливості окремих регіонів України. Як допоміжні критерії використовувались показники поширеності повторних шлюбів та розповсюдженості незареєстрованих шлюбів серед різних вікових груп населення. Інші показники, які характеризують шлюбну та сімейну структуру населення та процеси її розвитку, використовувались для додаткової оцінки ситуації та характеристики кожної демографічної зони.

Аналіз комплексу показників поточної статистичної звітності за 1989-2004 рр. та матеріалів Всеукраїнського перепису населення 2001 р. на засадах вищевикладених принципів та критеріїв дозволив нам виділити на території України три демографічні зони, які досить суттєво відрізняються перебігом процесів у шлюбно-сімейній сфері: Західну, Південно-Східну і Центральну (Рис 1).

Перша демографічна зона – Західна – об'єднує Закарпатську, Львівську, Волинську, Рівненську, Тернопільську, Івано-Франківську, Чернівецьку області. На її території проживає 20% населення України, у тому числі 19,2% населення шлюбного віку. Особливості цього регіону чітко окреслені, населення його областей відрізняється від мешканців інших територій своєю досить традиційною матримоніальною поведінкою, збереженням класичних сімейних цінностей і характеризується: високим рівнем шлюбності, низьким – розлучуваності, незначним поширенням «нових явищ» – незареєстровані шлюби, неповні сім'ї тощо – і меншою гостротою відповідних демографічних проблем.

Друга демографічна зона – Південно-Східна – об'єднує Автономну Республіку

Рис. 1. Поділ території України на демографічні зони за просторовою специфікою відтворення шлюбно-сімейної структури населення

Крим (разом із м. Севастополь), Запорізьку, Дніпропетровську, Донецьку, Миколаївську, Луганську, Кіровоградську, Харківську і Херсонську області. На цих територіях найбільш інтенсивно відбуваються процеси трансформації у шлюбно-сімейній сфері, що загострює відповідні демографічні проблеми. Тут спостерігаються найвищі показники розлучуваності населення, найбільш поширені незареєстровані шлюби, повторні шлюби, неповні сім'ї, у тому числі з дітьми тощо. У найбільш концентрованому вигляді ці проблеми спостерігаються у Автономна Республіка Крим, Донецька, Луганська й Харківська області, які крім того характеризуються низькими для України показниками шлюбності. На території цієї демографічної зони проживає 44,8% всього населення України, у тому числі 45,5% населення шлюбного віку, і її вплив на загальноукраїнську ситуацію є найбільшим.

Третя демографічна зона – Центральна – займає проміжне, «середнє» місце й об'єднує Вінницьку, Житомирську, Київську, Одеську, Полтавську, Сумську, Хмельницьку, Черкаську, Чернігівську області. Територіально до неї відноситься і м. Київ, однак як столичний мегаполіс він має значні особливості й пови-

нен розглядатись окремо. На території Центральної зони проживає 35,2% населення України, у тому числі 35,3% населення шлюбного віку. Значення більшості показників, що характеризують шлюбно-сімейну структуру населення та процеси її відтворення, на цій території наближається до середньо українських. Однак треба відмітити, що західні області Центральної демографічної зони – Вінницька й Хмельницька – за характером процесів у шлюбно-сімейній сфері «тяжіють» значною мірою до Західної зони, але висока питома вага осіб, які перебувають у незареєстрованому шлюбі, спонукала нас віднести їх до Центральної зони. Водночас Черкаська область за рядом показників «тяжіє» до Південно-Східної зони, але сімейна структура її населення характеризується низькою часткою неповних сімей, у тому числі сімей з неповнолітніми дітьми.

Міста Київ і Севастополь, хоча територіально відносяться до відповідних демографічних зон, мають певну специфіку демографічного розвитку, у тому числі у шлюбно-сімейній сфері, як столичний мегаполіс і досить велике місто с особливим адміністративним статусом. Вони розглядались нами окре-

мо, оскільки порівняння демографічних процесів на їх території та у регіонах, до складу яких входять поселення різних типів, є не зовсім коректним.

Цікавим є той факт, що запропонований нами поділ регіонів України за особливостями відтворення шлюбно-сімейної структури населення значною мірою співпадає з історичним поділом її території. До Західної демографічної зони нами віднесена Галичина, Закарпатська Україна, Волинь, Північна Буковина, Покуття; до Південно-Східної – Запоріжжя, Слобожанщина, Таврида; до Центральної – Гетьманщина, Лівобережжя й Поділля. Це може свідчити про визначальний вплив традицій, особливостей ментальності, які сформувались у населення певної території на протязі історичного шляху його розвитку, на сучасні особливості його демографічної поведінки, а особливо відносно взяття шлюбу та його збереження, що і визначає специфіку процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення у різних регіонах України.

На основі запропонованої типології регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення окреслимо основні особливості процесів шлюбності та розлучуваності населення виділених демографічних зон.

Значної просторової диференціації в інтенсивності шлюбності між регіонами України не спостерігається. У 2002-2004 рр. найвищі значення загального коефіцієнту шлюбності та загального спеціального коефіцієнту шлюбності спостерігались у населення Західної демографічної зони, а також Київської та Хмельницької областей, найнижчі – у Сумській, Чернігівській, Донецькій, Луганській, Кіровоградській областях та Автономній Республіці Крим. Треба зауважити, що навіть області України з найнижчими показниками рівня юридично оформленої шлюбності мають за європейськими мірками досить високий рівень цього показника.

Аналіз динаміки показників шлюбності населення України за останні п'ятнадцять років по регіонам свідчить, що у всіх без виключення областях спостерігалась тенденція до її зниження і крива загального коефіцієнта шлюбності відповідала кривій середньо українського показника, тобто зниження за період 1989-2000 рр. з наступним підйомом. Однак інтенсивність цього процесу у різних

регіонах значно відрізнялась: за 90-ті роки найбільш значним було «падіння» у областях Південно-Східної демографічної зони, особливо у Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Дніпропетровській, Луганській, Миколаївській і Херсонській областях; з областей Центральної зони найбільше знизилась показники у Житомирській і Одеській областях; а от у областях Західної демографічної зони, де у 1989 і 1990 рр. спостерігались найнижчі показники шлюбності, ці зміни не були такими різкими.

За високими за європейськими мірками загальними показниками рівня шлюбності у всіх регіонах України «приховані» досить значні відмінності у шлюбній поведінці населення. Так, регіони суттєво відрізняються за поширеністю повторних шлюбів: частка повторних шлюбів у їх загальній кількості коливається від трохи більше 10% у Закарпатській області до майже третини у Донецькій області (квадратичний коефіцієнт варіації – біля 25%, розмах варіації майже 3 рази). Найпоширеніші повторні шлюби у Південно-Східній демографічній зоні, а особливо у Донецькій, Луганській, Миколаївській областях, а також у Полтавській області, найменш поширені – у Західній демографічній зоні.

Спостерігається досить значна регіональна диференціація повікових коефіцієнтах шлюбності жінок і чоловіків України. Найбільші розбіжності в інтенсивності шлюбності жінок у віці до 20 років, що свідчить про відмінності у поширеності ранніх шлюбів, а також у чоловіків і жінок у віці старше 40 років, що пов'язано з особливостями повторної шлюбності. «Найближчі» показники у жінок у віці 20-29 років, а у чоловіків у віці 25-34 роки.

Спостерігаються значні відмінності між регіонами України за поширеністю незареєстрованих шлюбів. Для населення Західної зони юридично не оформлені шлюби не є характерними, менше 4% одружених чоловіків та жінок перебувають у цій формі шлюбного союзу (у Львівській області – 1,5%), у той же час він є досить поширеним серед населення південних областей Південно-Східної та Центральної зони, особливо у Херсонській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Автономній Республіці Крим. Можна сподіватись, що у цих областях низький рівень зареєстро-

ваної шлюбності певною мірою компенсується шлюбністю незареєстрованою.

Відмінності між регіонами України за середнім й медіанним віком укладання шлюбу є незначними. Однак треба підкреслити, що у більш молодому віці шлюб укладається у Західному регіоні, особливо у Закарпатській області, а більш високі вікові характеристики укладення шлюбу у населення Південно-Східного регіону. Певною проблемою Західного регіону є велика кількість шлюбів, укладених у занадто молодому віці.

Аналіз динаміки показників розлучуваності населення України за останні п'ятнадцять років по регіонам свідчить, що всі ці роки її рівень був найнижчим у Західній демографічній зоні, найвищим - у Південно-Східній, однак відбувається поступове зближення її параметрів, скорочення міжрегіональних розбіжностей. Спостерігається поступове зростання рівня розлучуваності серед населення Західної зони та тих областей Центральної зони, де її рівень у 1989 р. був нижче чи на рівні середньо українських показників (Вінницька, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Київська, Полтавська, Черкаська); і у той же час – зниження рівня розлучуваності у Південно-Східному регіоні, де її показники є найвищими. Отже, хоча на заході України шлюб лишається традиційно міцним, процес поступової трансформації шлюбних відносин відбувається і тут, що ж до тенденції зниження показників розлучуваності на територіях з її максимальним рівнем, то це можна пояснити поширенням незареєстрованого шлюбу, розпад якого не фіксується у статистичній звітності.

Суттєвих регіональних відмінностей за показниками розподілу розлучень за тривалістю шлюбу та середньою тривалістю розірваних шлюбів на території України не спостерігається.

IV. Висновки. Дослідження регіональних особливостей структурних і динамічних характеристик шлюбно-сімейної сфери відтворення населення України дозволяє зробити висновок, що на всій її території відбувається трансформація шлюбно-сімейних відносин, що є як проявом глобальних тенденцій їх розвитку на етапі формування постіндустріального суспільства, так і наслідком складних соціально-економічних умов життєдіяльності населення в умовах перехідного соціуму. Хоча

зміни шлюбно-сімейної структури населення і процесів її формування на всій території України відбуваються в одному напрямку, спостерігаються відмінності між регіонами за масштабами сучасних демографічних трансформацій, в основі яких лежать особливості традицій шлюбної і сімейної поведінки населення, що і визначає форму і масштаби «демографічної відповіді» цього населення на постіндустріальні й соціально-економічні зрушення.

Запропонована типологія регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення дозволила визначити три демографічні зони – Західну, Південно-Східну і Центральну – які відрізняються глибиною трансформації шлюбно-сімейних відносин: населення Західної демографічної зони характеризується більш «традиційною» матримоніальною поведінкою, збереженням класичних сімейних цінностей, що визначає особливості його шлюбно-сімейної структури; у інших регіонах трансформація шлюбно-сімейної поведінки населення почалась раніше і відбувалась більш інтенсивно, що призвело до загострення певних демографічних проблем, особливо у Південно-Східній демографічній зоні.

Особливості шлюбно-сімейних процесів у різних регіонах України повинні бути враховані при розробці як заходів загальнодержавної демографічної політики у справі зміцнення інституту сім'ї, так і стратегії демографічної політики у кожному регіоні. Наприклад, пріоритетним завданнями демографічної політики у шлюбно-сімейній сфері у Західному регіоні повинно стати збереження цінних народних традицій міцності шлюбу, поваги до інституту традиційної християнської сім'ї, які ще збереглись у цій місцевості, але значною мірою втрачені на іншій території України (негативна тенденція до зростання рівня розлучуваності свідчить про загрозу втрати цих цінних демографічних особливостей регіону); також шляхом підвищення демографічної культури необхідно поступово знизити кількість «занадто молодих шлюбів», питома вага яких є високою, особливо у Закарпатській області.

Одним із першочергових завдань сучасної демографічної політики в Україні повинна стати інтеграція сучасної ідеології сімейного

будівництва в існуючі етнокультурні шлюбні традиції кожного регіону. Лише розбудова шлюбно-сімейних відносин на засадах цієї інтеграції дасть можливість „гармонізувати” ці відносини, вирішити найгостріші демографічні проблеми цієї сфери і тим самим сприяти прискоренню подолання демографічної кризи.

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Інститут економіки НАН України, 2001. – 580 с.

2. The New Demographic Regime. Population Challenges and Policy Responses. Edited by M. Macura,

A.L.MacDonald, W. Haug. – UN, New York and Geneva, 2005. – 301 p.

3. Demographic yearbook, 2000.: United Nations, New York, 2002.

4. Kuijsten A. Recent trends in household and family structures in Europe|| || Household Demography and Household Modelling. -- New York and London: Plenum Press, 1995.

On the basis of research of spatial specific of processes of forming of marriage-domestic structure of population of Ukraine demographic tipologiya of regions of Ukraine in the context of transformation of marriage-domestic relations in the conditions of forming of postindustrialnogo company is offered.

Маліков А.В.

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття присвячена статистичній оцінці доходів населення Автономної республіки Крим та особливостям їх формування. В статті також проведена порівняльна характеристика динаміки та структури доходів населення України та населення Кримського півострова.

Ключові слова: *доходи, заробітна плата, структура доходів населення.*

I. Вступ. Дослідження рівня життя населення регіонів України є важливим науковим напрямком соціально-економічної оцінки розвитку регіонів. Науковий напрям з дослідження доходів населення, як складовий елемент формування рівня життя, серед науковців користується досить широкою популярністю. Серед відомих науковців, які досліджували проблеми формування доходів необхідно виділити Е. Лібанову, А.Колота, Д. Богиню і В. Мандибуру. В той же час, дослідженню регіональних особливостей формування доходів населення приділяється доволі мало уваги. В даній статті автором було запропоновано оцінити та порівняти особливості матеріального становища населення А.Р.Крим та України.

II. Постановка завдання. Очевидно, що серед основних пріоритетів регіональної соціально-економічної політики чільне місце має посідати формування та розвиток висо-

кого рівня життя населення. А тому, дослідження аспектів формування рівня життя населення окремих регіонів, а саме доходів населення, та порівняльна характеристика з відповідними показниками в цілому по країні дозволить виявити та проаналізувати особливості соціально-економічного розвитку регіону. Такий статистико-економічний аналіз створить передумови до вдосконалення регіональної соціально-економічної політики.

III. Результати. Протягом 1999-2004 років, в Автономній Республіці Крим, як і в цілому по Україні відбулося значне покращення рівня матеріальної забезпеченості населення. В першу чергу слід відмітити, стабільну тенденцію зростання як номінальних, так і реальних доходів населення. Так, в підтвердження вищесказаної тези, динаміка зростання середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників свідчить про щорічне суттєве збільшення матеріального забезпечення найманих працівників Кримського півострову (див. табл.1).

Проте, слід відмітити, що за досліджуванний період темпи зростання заробітної плати найманих працівників, в середньому по Україні, випереджали темпи зростання заробітної плати найманих працівників, що проживають в А.Р.Крим. Це означає, що рівень доходів найманих працівників А.Р.Крим поступається середнім показникам по Ук-